

מאלפי זהב

אוצר הערות וחידושים קושיות וביאורים

לקט ענינים בפשט בהלכה ובאגדה על סדר הפרשה

פרשת שלח

אם המרגלים היו הנשיאים

(פ"ג 109) שלח לך אנשים וגו' איש אחר איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם.

בפשוטו נראה דהמרגלים היו נשיאי העדה. אך ברשב"ם מבואר לא כן, אלא שמשא הכריז ושאל את העם מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ, ומאותם שאמרו ללכת בחר שנים עשר. לפי שצריך לשליחתו, אנשים גיבורים וכו' הראוים ללכת בארץ נכריה וכו'.

ומה שכתוב כל נשיא בהם, פי' הרשב"ם דהיינו שאותם שנבחרו, יהיו נשיאים לענין להתנדב ללכת. וכ"מ באבע"ו. וכע"ז כתב החזקוני, אך פירש את הפסוק 'כל נשיא בהם' באופן אחר, דלשון הפסוק 'תשלחו כל נשיא בהם', מלמד דכל נשיא ישלח איש אחד משבטו. [ולא שמשא רבינו בחרם].

ונראה דכן מוכח מרש"י פ' קרח (טז, א) שכתב, מה עשה, עמד וכנס מאתים חמישים ראשי סנהדראות, רובן משבט ראובן שכיניו, והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו, שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד, ולהלן הוא אומר (במדבר א, טז) אלה קרואי העדה. ע"כ.

ומבואר דהנשיאים (כל אותם שזכרו בפ' נשא בחנוכת המזבח), מתו בעדת קרח (דמש"כ רש"י שם חבירו, היינו חבירו של אליצור ב"ש, וכדמייתי מקרא). וא"כ ע"כ אינם אלו שהיו המרגלים, שהרי המרגלים מתו במגיפה. והעירוני עוד עד"ז, שהרי נשיא שמעון, שלומיאל בן צורישדי, היה זימרי בן סלוא (סנהדרין פב ע"ב). והוא מת רק בשיטים, וע"כ כנ"ל.

ובך משמע מלשון הפסוק בפ' דברים (א, כג) ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. דהיו אנשים בעלמא מכלל ישראל, [רק שהיו מן הברורים והמסולחים שבהם, כמש"כ רש"י שם], ולא שהיו הנשיאים.

רק יש להעיר, דלכא"ו מדברי זוה"ק המובאים במסילת ישרים (פרק יא, והובא להלן ד, י) שתאות הכבוד היא זאת שגרמה למרגלים שיוציאו דבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם. מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם. משמע דהמרגלים היו הנשיאים. וע"י.

והעירוני שמלשון הרמב"ן, ז"ל, הוא יתברך צוה למשה איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו' ושהיו נשיאים, ע"כ. נראה קצת דס"ל שהם כן היו הנשיאים. וכך משמע שם בדבריו כמה פעמים. ועד"ז ציינו לתדבא"ר (פ"ט) שקורא למרגלים, נשיאים. [וכ"נ שלמדו האלשיך והמש"ח. וע"י בשלל דוד שביאר דשלח המרגלים כדי שיעשו בארץ חזקה, ע"י שהם נשיאים, אשר מהם ילפינן דשלחו של אדם כמותו].

(109 טו) ויקרא משה להושע בן נון יהושע - התפלל עליו - והושיעך מעצת מרגלים (ב"ר טז, ט. יח, כא). מכאן נראה, דמהני תפילה על הרוחניות של השני. ואע"פ שהכל בידי שמים חוץ מירא"ש. [ואמנם תפילת האדם על עצמו, פשיטא דהיא היא גופא ה'פתחו לי פתח כו']. והוא כמו שכתב החזו"א, דמהני תפילת האחר, ואין בזה חסרון הבחירה, מפני שכבר המתפלל בחר בטוב.

(109 טו) וילכו ויבואו - מהו וילכו, להקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה. דהיבואו מיותר, דפשיטא דאם הלכו, אף באו. וע"כ דוילכו מדבר בשיבתם.

י"ל הוכחה לזה שהלכו בעצה רעה. מהא דנענשו להיות מ' שנה במדבר, כנגד מ' יום. ואם לא היתה הליכתם בעצה רעה, מדוע שיענשו על כל המ' יום. וע"כ, דכל המ' יום, היו עם כוונות רעות.

(109 טז) [ויהם כלב את העם] אל משה - לשמוע מה שידבר במשה. צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם. השומע היה סבור שבא לספר בננותו, מתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים. שתקו כולם לשמוע ננותו, אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגזי לנו את השליו. והיינו משום שדרך המלינים, שאינם מחפשים אחר האמת. אלא כל מי שיגיד כדבריהם, יהיה מי שיהיה, הרי הם מאזינים לדבריו בקשב רב. אך כאשר מדברים נגד דרכם, הרי הם מיד פוסלים. ומעיקרא אומרים שבודאי כל דבריו שקר. והדברים מפורסמים.

(109 טז) אנשי מדות - גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה, כגון גלית (שמואל א' יז, ד) גבהו שש אמות וזרת, וכן (שמואל ב' כא, כ) איש מדון, (ד"ה א' יא, כג) איש מדה. ע"י בשבת (פר ע"א) תיבה הבאה במדה. [והוא מכלים פכ"ד מ"ד].

האם המרגלים היו נראין כחגבים או כנמלים

(109 לג) וכן היינו בעיניהם - שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים. וכן הוא בתרגום (אונקלוס תיוב"ע) ובמדרש, קומצין. [והיינו נמלים].

וצ"ע מדוע שינו ממקרא מפורש, דכתיב חגבים. [וע"כ הם ב' דברים. דהתורה תתיר את החגב באכילה, ונמלים אסורים באכילה]. ובאמת בספורנו כתב, וכן היינו בעיניהם. כחגבים.

ושו"ר בפירוש הרע"ב עה"ת, ובדברי דוד, (וכע"ז בפנים יפות), שתירצו קושיא זו, שכן דרך בני אדם המהלכים במקום נמוך, שהם עצמם נראים קטנים לגבי הגבוהין עליהם. והגבוהין רואין אותם יותר קטנים, ממה שהנמוכים נראים בעיניהם. ולכך אמר ונהי בעינינו כחגבים, שאנחנו הנמוכים היינו בעינינו כחגבים. אבל בעיניהם שהיו גבוהים, היינו כנמלים שהם יותר קטנים מחגבים.

ולכא"ו הוא קשה מהפסוק וכן היינו בעיניהם, דמפורש שגם בעיני הענקים היו נראים כחגבים, ולא כנמלים. [ועי"ש מה שדחקו בזה]. מה גם, שהתרגום מתרגם 'קומצין', על ונהי בעינינו כחגבים. ולא על רק על וכן היינו בעיניהם. וצ"ע.

שו"ר ברא"ם שכתב דע"כ שבוש נפל בספרים, וכתבו נמלים יש בכרם, במקום חגבים יש בכרם. עוד הביא שי"א שצריך להיות חנמלים במקום נמלים, והיינו חגבים, כדכתיב בתהלים (עח, מז) "ושמקותם בחנמל", וקאי על מכת ארבה.

אלא שלכא"ו תמוה לומר ששיבוש נפל גם בגמ' וגם בתרגומים וגם במדרשים וברש"י. שכולם היה כתוב חגבים או חנמלים, ונשתבש. גם מדוע ינקוט רש"י חנמלים במקום חגבים כלישנא דקרא. [וראיתי שבגור אריה כתב דאין כאן ט"ס, ועי"ש מש"כ]. וצ"ת.

אך בעיקר מש"כ דקמציין היינו נמלים, שוב הראני אאמ"ר שלי"א שאי"ז פשוט כלל, ויש בזה הרבה סתירות ברש"י. [וממילא אין קושיא על התרגום והמדרש]. בברכות (נד ע"ב) פרש"י, קמצי, נמלים. וברש"י שם ציין לתרגום כאן שתרגם 'כחגבים', כקמציין. [מאידך בויקרא יא, כג) דכתיב, ואת החגב, תרגם, ואת חגב, ולא תרגם קמציין]. ולסוטה (לה ע"ב) לגבי המרגלים, דשמעו אומרים, קחזינן אינשי דדמו לקמצי כו'. ופרש"י (ד"ה ה"ג) דשמעניהו לאמוריים שקורין אותן חגבים. וכן איל קמצא דכן הוא מין חגב כדמוכח בע"ז (לו ע"א). וכן בתענית (כא ע"ב) פרש"י, קמצא, ארבה. ובשבת (עו ע"ב ד"ה קמצא) פרש"י, קמצא, ארבה, ולי נראה, קמצא נמלה. ושם (קי ע"ב) מוניני דקמצי, ציר חגבים. וביבמות (קכא ע"ב) קמצי, חגב או נמלה. ובערול"ג ביבמות (קכא ע"ב) הביא בשם הערוך דקמצא פי' נמלים. אך בערוך (קמ"ד, ד) מבואר שקמצי הם חגבים.

(פ"ד 109) ויאמרו כל העדה לרנומם אותם באבנים – את יהושע וכלב. לכאור צ"ב איך כ"כ רצו להורגם בקל, הא רציחה ביהרג ואל יעבור היא. ובפרט שכבר כתב רש"י לעיל (פס"א) דעדה היינו סנהדראות. ומבואר דהסנהדראות רצו לרנומם באבנים, [אם כי יש לדחות, דכיון דכתיב 'כל' העדה, בא לרבות את כולם]. והוא פלאי.

והנראה בזה בעזיה"ת [ואח"כ ראיתי מעי"ז באיה"ש], דהסנהדרין ועם ישראל חשבו לרודפים, [וע"ז שהאמינו למרגלים, אשר היו כמה זוגות עדים. וכלב עדיין לא הראה שחולק עליהם. רק יהושע לבדו], על שהם רוצים להכניסם לארץ שהיא אוכלת יושביה. וממילא מבואר הא דהסנהדרין גופא רצו לרנומם, והיינו משום שכך יצא להם ע"פ דין. ונל"ש כאן מה שהעירוני, דבעינן שיהיו מוכיני וכו'. משום שבדיני רודף, בודאי אין צריכים לכל דיני משפט הנהרגין, אלא הורגים מהר את הרודף, כדי להציל את הנרדף. ורק היה צורך להכריע שבאמת יש כאן רדיפה].

ובאמת המרגלים היו עדים פסולים, הן מחמת רשעותן, והן מחמת הנגיעה שהיתה להם. כמו שהבאנו לעיל מהזוה"ק (המובא במס"י ספ"א), דהיו נגועים בתאות הכבוד, אשר בבואם לא"י תפסק נשיאותם. אך עם ישראל לא ידעו מכך, וחשבו לכשרים, [ואולי י"ל דאף שהמרגלים הרגישו בנגיעתם, סברו דכיון שיהושע וכלב רודפים, הו"פיקו"נ, וע"כ אין לחשוש לנגיעתם. אך באמת הנגיעה גופא היא זאת שהביאתם לידי מחשבה זו].

ולפ"ז יב' עור, דהנה התפארת יהונתן (להגרי"י אייבשיץ ז"ל) מבאר, הא דנשאוהו במוט ביחד, משום שלא רצו לחלל השבתות, אשר היו במשך ארבעים יום. וע"ז שנשאוהו ביחד, הו"י שנים שעשאוהו ופטורים.

ולבאו צ"ב, דהלא היה זה כבוד [וראיתי מחשבים ע"פ הגמ' בסוטה (לד ע"א), ויצא ששקל כמה עשרות טון. ובשיהש"ר (פ"ד יב, ג) מבו' דכל מ' שנה היו ישראל מביאים נסכים מאותו אשכול]. וא"כ מאי אהנו בהא, הא הו"י זה אינו יכול וזה אינו יכול, דחייבין [נדאיתא בשבת (צב ע"ב) לרוב הדעות]. ואף שהיו גבורים, וכדאי בב"ב (ער ע"א). מ"מ הלא גם הפירות היו כבדין ביותר.

עור צ"ע דהא תינח לגבי הענבים, אך איך נשאו את התאנה והרימון אחד אחד. [ואין לומר, דשנים החזיקו ביחד את שניהם. דלהדיא מבואר לא כן]. עוצ"ע, שהרי לשיטת הרבה אחרונים, פטור שניים שעשאוהו, אינו אלא מן הקרבן, אך עדיין איכא חיוב דאו'. וא"כ מה הרויחו בזה.

ולמשנ"ת בס"ד, א"ש הכל. דכיון שסברו שפיקו"נ הוא, א"כ שפיר שרי לעבור על כל האיסורים שבתורה. ובכלל זה איסור הוצאה בשבת. וממילא י"ל דרצו רק למעט באיסורים ככל האפשר, וכדין פיקו"נ כשאפשר למעט בשיעורים [הקל הקל]. וע"כ השתדלו להמעיט מהאיסור עכ"פ בענבים. ויהא רק כדין שניים שעשאוהו, [הפטורים מקרבן עכ"פ, שהוא ראה דהאיסור קיל טפי, כדין חצי שיעור].

וממילא כ"ש שאיסור לשה"ר הותר בעיניהם לגמרי, במקום 'רודף'. וע"כ הוציאו את דיבת הארץ רעה. [רק יש להדגיש שאיצ"ל שאין לנו כלל השגה, בהבנת 'דור דעה'. וק"ו בנשיאיהם (או שלוחיהם, עימשנ"ת לעיל יג, ב), ועאכו"כ בנגיעותיהם. רק תורה היא וללמוד אנו צריכים. וכל מה שנחבאר, הוא רק ע"ד מה שמבואר בחז"ל בפירושו. והש"ת יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתי נפלאות].

(109 טו-10) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר: מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר. שמעתי ממור הגר"ח ברמן שליט"א [כמדוי' בשם המשגיח הגרי"י זצ"ל], דלכאור מה הבעיה שכמה מצריים מלוכלכים יגדו זאת. והתשובה היא, שסו"ס עי"ז כבר יחסר מעט בכבוד שמים. ובאמת הגזירת כליה נתבטלה מחמת טענה זו, וכמש"כ רש"י לקמן (פס"ב) ע"ה"פ סלחתי כדברך, בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה'.

(109 ט"ו 109 לט) ולא תתורו אחרי לבבכם – כו'. העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות. צ"ב דא"כ היה לו להקדים העינים ללב, ולכתוב אחרי עיניכם ואחרי לבבכם. ואולי הוא משום שאין אדם מביט אלא כמה שמעניין אותו. וע"כ יש קודם לא להתעניין כלל, וממילא גם לא יבוא להביט.

לגבי זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. הראני אמור"ר שליט"א שברמב"ן ביאר, שהיו המצריים מעבידין אותן לצוד דגים, ונתנו להם לאכול דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כו' עי"ש.

לגבי אכילת חמץ עם הפסח שני, לכאור במש"כ המנ"ח דלא יתכן שהטעם משום ביטול רשות למצוה. יש להוסיף, דאי מצד הביטול, הוא רק מפקיע המצוה, אך אין כאן עבירה. ובמש"כ המש"ח ע"פ התוספתא שנוהג יום אחד, ומשמע אף איסור חמץ, הוא צ"ת שהרי שלא באכילתו, בודאי שרי.

בענין חכמת הנגינה

במש"כ דלכאור הלויים למדו בחמש שנים את חכמת הנגינה שהיא מסודות התורה כמש"כ הגר"א. העירני חכ"א שליט"א שכן הביא בדרך חכמה (פ"ג מהלכות כלי המקדש ה"ז בביאור"ל) מהכס"מ [ונכתב שם 'הרי"מ' הוא ט"ס רצ"ל 'הכ"מ'] שהלויים למדו ה' שנים חכמת המוסיקא שהיא חכמה גדולה כו'. וכע"ז הביא מהמאירי שהלויים היו מנגנים בניגון. והדר"ח שם תמה ע"ז טובא, מהכ"ת שהלויים שרו בניגון. דלכאור הכונה רק ששוררו הפסוקים בטעמיהם בנעימה וכו', עי"ש. ועי' בספר משנת חיים (להגה"מ שליט"א), מה שהאריך בזה (בהכתבתו עם מרן שליט"א).

אך אמור"ר שליט"א בחיבורו 'בית חיינו' (בעניני ביהמ"ק) הביא כמה מ"מ בזה, ואציגם כאן, לתועלת הרבים: מהזוה"ק (רע"מ פ' בהר קט ע"א), ובגין דאינון לא אשתתפו בעגלא קוב"ה חלק לון לגביה למהוי מנגנין ליה בכמה מיני נגון.

ובספר הכוזרי (מאמר ב) כ' שלגודל חכמת המוסיקא, היא נתנה לגדולים שבעם, בני לוי, המתעסקים בה בבית הנכבד בעתים הנכבדים. וכתב שלא היה להם עסק זולתי המוסיקא. וסיים, 'שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה כו' עי"ש.

ובס' פאת השולחן (בהקדמה) הביא מהגר"א ביחס לחכמת המוסיקא ששיבחה הרבה כי רוב טעמי התורה וסודות שירי הלויים וסודות תיקוני הזוהר אי אפשר לדעת בלעדיה ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה ויכולים להחיות מתים בסודותיה הגנויים בתורה כו'. [ובס' 'הגאון' (עמ' 569 הערה 16) הביא בשמו, שחכמת הנגינה כראוי יכולה להביא לתחית המתים, עי"ש].

ובספר יערות דבש (ח"ב דרוש ז) כתב לגבי חכמת המוסיקא, שע"י נגונים ישרים לשמח לבבות כו', שייך 'לקנות הנפש שמחה שיחול בה רוח אלוך כמעשה הנביאים'. ומה רב כחה של חכמה זו, אשר כל מלאכי מעלה וגלגלי שמים כולם ינגנו וישירו בשיר ונגון נועם כפי סדר טוב הקולות וחצי קולות, וכולם יש להם שורש בחכמת אמת, וכל תנועה יש לה שורשים, וכבר הארכתי כו', כיצד היתה כוונתם בתנועות עולמות עליונים בנגנם ובשירים ובתנועותם כו' עי"ש. - אך כמובן ואצ"ל שבזמנינו אין צל השגה בעומק חכמה זו.

עור ל' נשא

במש"כ לגבי 'בכתף ישאו', שהקב"ה מסדר בכל הדורות, שאת מוסדות התורה, ישאו נדיבי עם. שו"ר כע"ז בשם הגר"י אייבשיץ זצ"ל.

במש"ק עה"פ (ה, ת), ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה, לאיזה צורך נכפל 'ועבר עליו רוח קנאה'. העירני ה"ה דוד ה. שליט"א (מירושלים), שבהעמק דבר ביאר, שנאמרו כאן ב' סוגי קנאה. הראשון הוא שמקנא בעבורה ולטובתה, להכשירה לו ע"י שידע בכבוד שהיא טהורה. והשני היינו קנוי של כעס, כמו א-ל קנא, שכועס עליה, אע"פ שלא נטמאה. ואח"כ ביאר הכפילות, דבין שעשתה דברים מכוערים והוא קנא כדון, בין שלא עשתה כלל והוא קנא שלא כדון וכראוי. ובן דודי ה"ה א"ז צבינן שליט"א, הראני שבטעמא דקרא ביאר, ע"פ הפלוגתא בסוטה (ג ע"א) לגבי רוח קנאה, אם הוא רוח טומאה או רוח טהרה. ד"ל דאם האמת שנטמאה, א"כ רוח טהרה גרמה לו לקנא, שלא ישל, [שהרי נאסרה עליו]. אך אם האמת שלא נטמאה, א"כ רוח טומאה עוררה אותו לחשוד באשתו חנם. ושור"ר שכ"כ הפנים יפות וכע"ז בנחלת יעקב (לבעל הנתכות). ועי"ש בפ"י מש"כ לגבי חנה. עור העירוי לע"י בשערי אהרן מה שציינן למפרשים שדברו בזה.

עוד לענין תרגום בברכת כהנים, הראוני מאמר ארוך בענין, המובא בחומש כתב אשורי (בס"פ נשא), שכבר בכמה ראשונים מבואר שאין תרגום לבר"כ, מכמה טעמים. ושבשל"ה כתב להחמיר לקרוא מקרא ג"פ ותרגום, עי"ש.